

TÜRKMEN KİŞİ ADLARI

HASAN KANBOLAT

Kişi adları bir toplumun yaşam biçimini, gelenek ve göreneklerini, kültürünü, ekonomik gelişim seviyesini, siyasî tarihini, bir bütün olarak uygarlık seviyesini gösteren özellikler taşır. Bu nedenle kişi adları, bulunduğu coğrafya üzerinde yaşayan uygarlıklar ve en önemlisi coğrafyanın yaşadığı kültürel ve siyasî süreç hakkında araştırmacıya değerli bilgiler verir.

Türkmen kişi adları incelendiği takdirde Türkmenistan'ın kültürel ve siyasî geçmişi, bugünü ve geleceğe doğru nasıl yapılandığının ipuçları ortaya çıkmaktadır¹. Bu nedenle "Türkmen Kişi Adları" başlıklı bu yazıda Türkmen kişi adlarının tümünün verilmesi veya araştırılması amaçlanmamış, yalnızca adlara yansayan kültürel ve siyasî izler inceleme kapsamına alınmıştır.

SSCB döneminde Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de dahil olmak üzere bütün Birlik cumhuriyetlerinde, 1917 Bolşevik İhtilâli sonrası ihtilâle, Komünist Partisine ve liderlere bağlılığı gösterici adlar çocuklara takılmıştı. Bu dönemde SSCB'de takılan adlar arasında örneğin: *Roblen* adı "Leninist olmak için doğmuş" cümlesinin Rusçasının kısaltılmışıydı. *Lorikerik* adı ise "Lenin, Ekim İhtilâli, sanayileşme, kolektifleşme, elektrifikasyon, radyofikasyon, Komünizm" kelimelerinin Rusça karşılıklarının baş harflerinden oluşuyordu. Bu dönemde Türkmenistan SSC'de de Ekim İhtilâlini öven *Inkılâp*, *Azat*, *Parahat* (Barış), *Mir* (Barış), *Rahat*, *Vatan*, *Vakitgeldi*, *Oktyabr* (Ekim) gibi adlara rastlanılmıştır. Stalin döneminde ise ağır sanayi hamlesinin bütün SSCB'yi ayağa kaldırmasından sonra Türkmenistan SSC'de çocuklara *Traktör*, *Maşın* (Araba), *Ekskavatör*, *Kolhoz*, *Kolhozurdı*, *Dohod*, *Pampa* (Pompa), *Zavod* (Rusça: Fabrika), *Ferma* (Firma) adları takılmıştır. II. Dünya Savaşının kazanılmasından sonra doğan çocuklara da *Eniş* (Yeniş), *Enişgeldi* adları verilmiştir. 1961 yılın-

1 Türkmen adları üzerine geniş bilgi için bk. *Soltanşa Atanyazov, Türkmen Adam Atalarının Düşündürişli Sözlüğü*, Türkmenistan Yay., Aşgabat 1992.

da Sovyet astronot *Yuri Gagarin*'in uzaya giden ilk insan unvanını almasından sonra diğer Birlik cumhuriyetlerinde olduğu gibi Türkmenistan SSC'de de *Yuri* adı takılan bebeklerin sayısında patlama yaşanmıştır.

SSCB genelinde egemen olan Rus şovenizminden çekinilmesinden dolayı Türkmenistan SSC'de birçok kentli Türkmen aydın ve bürokrat çocuğuna resmî ad olarak bir Rus adı takmak zorunda kalmıştı. Ancak her çocuğun aile ve akraba çevresinde kullanılan Türkmen Türkçesi veya İslâm kökenli adı da bulunuyordu. Türkmenistan'ın bağımsızlığı sonrası resmi Rus adlar hızla terk edilmiş ve aile içi kullanılan Türkmen veya İslâm kökenli adlar resmi ad olmuştur. Türkmenistan SSC döneminde Rus şovenizminin etkileri evliliklere de yansımıştı. Türkmen bürokratlar arasında Türkmenistan Komünist Partisinde veya Türkmenistan SSC bürokrasisinde hızlı yükselebilmek, başkent Aşgabat'ta beklemeden lojman bulabilmek gibi nedenlerle İslâvlarla (Rus, Ukraynalı, Beyazrus, Kosak) evliliği tercih edenler veya çocuklarını evlendirenler azımsanmayacak kadar çoktu.² Bu nedenle genelde esmer tenli olan Türkmenlerin, aydın ve bürokrat kesiminde açık tenli bebek daha makbul sayılmaya başlanmıştı. Bu dönemde melez bebeklere *Enternasyonal* adı sıkça verilmiştir.³

Türkmenistan SSC döneminde Ruslara iltifat eden Türkmen adlarına da sıkça rastlanılmıştır. Örneğin: Genelde Rus misafiri veya doğumu gerçekleştiren Rus doktoru anmak için *Orus* (Rus), *Orusbay*, *Orusgeldi*, *Orusberdi*, *Orusmırat* adları takılıyordu. Eğer oğlan sarı saçlı doğarsa *Orusgulu* adı veriliyordu.

2 SSCB devrinde Birlik cumhuriyetlerinde Ruslar dışındaki yöneticilerin devlet yönetiminde ve Komünist Partisinde yükselebilmesi için gerekli yazılı olmayan kurallar vardı. Yazılı olmayan kurallara göre yöneticinin eşi Rus olmalı, annesi veya babası Rus olmalı, Rusya'da Rus kültürü olarak okumuş olmalı, bulunduğu cumhuriyette Rus okullarında okumuş ve evde Rus kültürü ile büyümüş olmalı, Rusçası mükemmel olmalı, Yetimhane'de mensup olunan halkın kültürü yerine Sovyet-Rus kültürü alındığı için yetim olmalı, bulunduğu cumhuriyette azınlık mensubu olmalı. Yükselebilmek için bu kurallardan biri veya birkaçına uymak gereklidi.

3 Türkmenistan SSC devrinde Gorbaçov dönemine kadar ağırlığını hissettiren Rus şovenizmi, toplumda yükselebilenin tek koşulunun "Ruslarla entegre olmak" olduğunu hissettirerek kentli Türkmenleri Rusçayı ev dili olarak kullanmaya, çocuklarını Rus okullarına verdirtmeye de zorlamıştı. Ayrıca Türkmen millî kimliğinin İslâm dini yoluyla vücut kazanmaması için İslâm dini üzerinde de baskı oluşturulmuştu. Sovyet döneminde cenazeler dinî kurallarla kaldırılmıyordu. Erkek çocukların sünnet olması engelleniyordu. Bu nedenle Türkmenler doktordan sünnet için zorunluluk raporu alarak bu engeli aşmaya çalışıyorlardı.

1985 yılında SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı olan M. Gorbaçov'un "Açıklık" (Glasnost) ve "Yeniden Yapılanma" (Prestroyka) politikaları ile birlikte SSCB'yi oluşturan 15 Birlik Cumhuriyeti'nde ekonomiden kültüre, tarihten dile kadar her alanda SSCB mirasından olabildiğince uzaklaşma ve bu mirası silme dönemi hızlanmıştır. Söz konusu bu dönem içinde kişi adlarında da SSCB döneminin izlerinin hızla silindiği görülmektedir. Bu açılım döneminde Türkmenistan SSC'de *Enver Paşa*'ya duyulan hayranlıktan dolayı oğullarına *Enver* adını takanlar olmuştur.

Türkmenistan 22 Ağustos 1990 tarihinde egemenliğini ve 19 Ağustos 1991 tarihinde Moskova'da gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrası 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir. Bağımsızlık sonrası milliyetçiliğin yükselmesiyle paralel olarak kişi adlarında öze doğru değişim süreci hızlanmıştır.

Türkmenler doğan birinci oğlana *Akbay*, ikinci oğlana *Taylı* adını verirler. Üç oğlanın üzerine doğan dördüncü oğlana *Çarı* (Dördüncü), *Dörtbay*, *Dörtgüli*, *Dörtmurat*, beşinciye *Beşim*, *Beşgüli*, *Penci*, altıncıya *Altı*, *Altıbay*, *Altıkul*, *Altımurat*, *Altımuhammet*, yedinciye *Yedi*, sekizinciye *Sekiz*, *Sekiznazar* veya *Sekizhan*, dokuzuncuya *Dokuz*, onuncuya *On* adını vermektedir. Düşünülen son çocuk oğlan olursa *Akbebek* adı verilir. Oğlan, dedesi seksen yaşındayken doğarsa *Seksen*, babası altmış yaşındayken doğarsa *Altmış*, hilâl zamanında doğarsa *Aydoğdu*, Kurban Bayramında doğarsa *Baygurban*, *Gurban*, *Bayrâm*, *Gurbanay*, *Gurbanberdi*, *Gurbangılıç*, *Gurbandursun*, *Gurbannazar*, *Gurbannepes*, Ramazan ayında doğarsa *Oraz*, yağmurlu bir günde doğarsa *Yağmur*, tan vakti doğarsa *Danatar*, sabah doğarsa *Gündoğdu*, öğlen doğarsa *Öğlegüli* adı verilmektedir. Oğlanın doğduğu gün de ad olarak verilmektedir: *Çerşenbe*, *Çerşem*, *Cuma*, *Cumabay*, *Cumaberdi*, *Atacuma*, *Duşembe*, *Duşem* gibi. Türkmenler erkek adı olarak Türkmenistan'daki kentlerin ve coğrafi yerlerin adlarını da erkek adı olarak kullanmaktadır. Örneğin: *Ahal* ve *Levap* vilâyetleri, *Aşgabat*, *Mari* kentleri ve *Tecen*, *Murgap* nehirlerinin adları erkek adı olmuştur. Ayrıca Türkmenistan'ın can damarı olan 1450 km. uzunluğundaki Karakum kanalının geçtiği yerlerde erkek adı olarak *Kanal* ve *Kanalgeldi* adları kullanılmıştır.

Türkmen erkek adlarında *Ata* kelimesinden türetilmiş adlar da kullanılmaktadır. Örneğin: *Ata*, *Atabay*, *Atabal*, *Atabeg*, *Ataberdi*, *Atagara*, *Atagüli*, *Atagur-*

ban, Atadurdu, Atacıık, Atacuma, Atak, Atakişi, Atakörpe, Atalık, Atameret, Atamet, Atamuhammet, Atamurat, Atan, Atanazar, Atahan.

Türkmen adlarında *Ak* kelimesinden türetilmiş adlar “doğan çocuğa ak günler getirmesi, bahtının açık olması dileğiyle” sıkça kullanılmıştır. Örneğin: *Ak, Akbay, Akat, Akbilek, Akberdi, Akyürekli, Akgeldi, Akgül, Akgurban, Akgözel, Akgöyan, Akgız, Akdövet, Akmaral, Akli, Akman, Akmeret, Akmuhammet, Akmurat, Aknazar, Aknur, Akpamık, Aksoltan, Aksona, Aktuvak.*

Türkmenistan’da *İlarıslan, Mahtımkulı, Iskender, Gazan, Kıyat Han* gibi tarihten kaynaklanan adlar ile *Teke, Avşar* gibi Oğuz boylarının adları da genelde erkek çocuklara takılan adlardır.

Türkmenistan’ın millî forıunda Türkmenistan’da en çok değer verilen dört nesne olan Türkmen atı, Türkmen halısı, Türkmen pamuğu ve buğday başağı bulunmaktadır. Türkmen atı ve pamuğundan türetilmiş adlara Türkmenistan’da rastlanılmaktadır. Türkmenistan ekonomisinin temellerinden biri olan, her yıl yaklaşık 1,2 milyon ton üretilen pamuk Türkmenlerce kız adı olarak kullanılmaktadır. *Akpamık, Pamık, Pamıkgözel, Pamıkgül, Pamıkcemal* rastlanılan kız adlarındandır. Türkmen atı Türkmenlerce erkek adı olarak kullanılmaktadır: *Atbakan, Atdan, Atcan, Atlı, Atsız, Atçalar* (“Yiđit olup at çalsın” diye takılır).

Türkmenlerde bir eşin oğlu olmuyorsa doğan kıza *Bester* (Yeter) veya *Aksona* (bahtı açık olsun ama son olsun) adı verilmektedir. Erkek istenip kız çocuk doğuyorsa, erkek adının önüne “oğul” kelimesi getirilir veya oğlan isteğini belirtir bir ad verilir. Örneğin: *Ođulgerek, Ođuldurdu, Ođuldolan, Ođuldöndi, Ođulsapar, Oğulsapdı, Ođulkurban, Ođulbayram, Ođulnur, Ođulnazik, Ođulgüzel, Ođulcemal.* Türkmenistan’da bu tip bayan adlarına sıkça rastlanılmaktadır. Türkmenler oğlanlara düşkün olmasına rağmen kız bebek sevgisini gösteren adlar da takmışlardır. Örneğin: Kız bebek ölmesin, uzun yaşasın dileğiyle *Balta, Baltabay, Baltagül, Solmaz, Duran, Duranay, Durangül, Duranbike* adları takılmaktadır (aynı dilekle *Balta, Baltagulı, Durdu, Bekdurdu, Togta, Ömrüzak, Ömür, Ömürbay, Ömürberdi, Ömürgeldi, Ömürgulı, Ölmez, Dönmez, Taymaz* adları oğlanlara takılır).

Türkmenler kız çocuklarına değerli maden adlarından türetilmiş adlar olan *Altın, Altınazar, Altınay, Altınbike, Altıngözel, Altıngül, Altıncemal, Gızıl* (Al-

tın), *Gızılbay*, *Gümtüş* ile *Ayna* (Ayna, Cam) adlarını sıkça takmaktadır. Ayrıca gül adından türetilmiş kız adları da sevilerek kullanılmaktadır: *Gül*, *Gülay*, *Gülâyşâ*, *Gülbahar*, *Gülbike*, *Gülbebek*, *Gülgün*.

Türkmenistan'da kısır erkeğe *tök*, kısır kadına *kısır* deniliyor. Bir eşin uzun zaman çocuksuz yaşadıkdan sonra bebeği olursa ve bebek erkekse, bebeğe *İtalmaz* adı veriliyor. Türkmenler erkek çocuklarına *İtalmaz* dışında da hayvan adları takıyorlar: *Kaplan*, *Arslan*, *Yolvors* (Arslan), *Goç* (Koç), *Goçak*, *Goçalak*, *Goçaman*, *Goçan*, *Goçat*, *Goçbay*, *Goçbakan*, *Goçbakar*, *Goçberdi*, *Goçgar*, *Goçgeldi*, *Goçcan*, *Goçlı*, *Goçnazar*, *Goçum*, *Eşek*, *Eşekguli*, *Guçuk* (Küçük köpek), *Möcek* (Kurt), *Gurt* (Kurt), *Gurtbay*, *Gurtberdi*, *Gurtgeldi*, *Gurtcan*, *Gurtlı*, *Gurthan*, *Öküüz*, *Tay*, *Taygeldi*, *Tayguli*, *Taycan*, *Taylı*, *Köpek*, *Köpekmergen*, *Köpekmurat*, *İtkulu*, *İtbay*, *İtcan*. Kız çocuklarına takılan hayvan adları ise *Keklik*, *Tavus*, *Gurt*, *Gurtbibi*, *Gurtbike*, *Gurtcan*, *Geyik*, *Maral* (Ceylan).

Türkmenistan'da Türkmen kişi adları yanında evcil hayvanlara takılan adlar da incelemeye değerdir. Türkmen Türkçesinde köpeğe: *it*, kediyeye: *pişik* denilmektedir. Türkmenler evlerinde hayvan (köpek, kedi, balık, kuş vb.) beslemeyi sevmemektedir. Ancak ev bahçeliyse bahçede genelde köpek bulunmaktadır. Türkmenistan'da her cins köpek olmasına rağmen köylerde Türkmenler *Avşar* olarak adlandırdıkları iri yapılı çoban köpeğini beslemeyi severler. Kuzey Kafkasya'da da *Avşar* adıyla bilinen *Kangal*'a çok benzeyen bu cins köpekleri dövuştürerek güçlerini ölçmek Türkmen köylü çocuklarının belli başlı zevklerinden biridir. Türkmenlerin genelde köpeklerine taktıkları adlar: *Karagöz*, *Kaplan*, *Arslan*, *Yolvors* (Arslan), *Gurt* (Kurt), *Akbay*, *Alabay*'dir. Türkmenler kediyeye ise uğursuz, vefasız buldukları için beslememektedir. Bu nedenle Türkmenlerin taktığı bir kedi adı bulunmamaktadır.⁴

4 Eski SSCB'de İslâv kökenli halklarda kedi sevgisi vardır. Ayrıca evde kedi dışında köpek, balık, kuş beslendiği görülmektedir. Türklere ise Başkurt, Kumuk ve Hakaslar dışında kedi genelde sevilmemektedir. Kediyeye Altaylar: *Kiske*, Karayaylar: *Kıştik*, Azerbaycanlılar ve Türkmenler: *Pişik*, Tatarlar: *Pisi*. Başkurtlar: *Bisay*, Kazaklar: *Mıstık*, Hakaslar: *Mırs*, Kırgızlar: *Mışık*, Kumuklar: *Mışık*, Özbekler: *Müşük*, Uygurlar: *Möşük* demektir. Kedi sevmemenin yanında Türklere hepsinde yaygın bir çoban köpeği sevgisi yaşamakta ve "it" kelimesi hepsinde bulunmaktadır. Köpeğe Altaylar: *İşt*, Uygurlar: *İşt* ve *it*, Azerbaycanlılar: *Köpak* ve *it*, Hakaslar: *Aday* ve *it*, Kumuklar: *Göpek* ve *it*, Kazaklar: *İyt* ve *it*, Tatarlar, Başkurtlar, Karayaylar, Kırgızlar, Özbekler: *İt* demektir.